

Rusthåll och indelta soldater i vår bygd – några noteringar

Historisk bakgrund

I svensk historia fick vi lära oss hur kung Karl X Gustav från ett krig nere på kontinenten förde en hel armé över de tillfrusna vattnen Lilla och Stora Bält. Framme på Själland kunde han därmed tvinga en av sina svurna fiender, kung Frederik III av Danmark, att lämna ifrån sig det fagra Skåneland i Herrens år 1658. Freden slöts i Roskilde, men den tidigare pfalzgreven hade inte fått nog. Två år senare ledde han ett misslyckat försök att storma Köpenhamn. En tillstötande lunginflammation ändade då hans krigiska bana. Vid tillfället var den svenske tronarvingen Karl endast fyra år gammal. Herrarna i Riksrådet fick gå in som förmyndare. Redan 1672 tog dock konung Karl XI själv över rikets roder. Snart nog kunde han konstatera att de höga rådsherrarna genom en olycklig allians med Frankrike dragit på sig en rad fiender. Grannen Danmark såg ett tillfälle att återvinna sin fagraste provins. Så inleddes Skånska kriget, som varade mellan 1675 och 1679. En del skånska adelsmän, bl. a. ur ätten Thott, satsade på dansk seger men tvingades fly fältet, när Karl XI stod som vinnare.

Dock kunde han nu konstatera att Sverige ekonomiskt befann sig på ruinens brant. Med stöd av lojala, energiska rådgivare lät han då genomdriva en radikal indragning av frälsegods. Bara i Skåne kunde hans generalguvernör Gyllenstierna planera för att återföra 1247 hemman till Kronan. Ett regemente med anor ända från 1658 ombildades 1686 till Norra skånska kavalleriregementet. Fortfarande bestod det dock endast av uppsvenska ryttare, som med tvång tilldelades gårdsbruk i norra Skåne. Avdelningen användes för att på den skånska landsbygden bekämpa kvarvarande friskyttar och snapphanar. Om man vågar lita på den av klockare Nils Lilja förmedlade traditionen, skall Lars Persson på Nedangården i Röstånga ha varit ledare för en sådan friskara. Som underlag för rikets fortsatta förvaltning reformerades emellertid nu det s.k. indelningsverket. Bemanning till landets försvar skulle ske genom att en handfull bönder tillsammans fick utgöra ett "rusthåll". De skulle hålla en ryttare på torp samt förse honom

med utrustning och häst. Därigenom blev ryttarna böndernas "svendjtjänare" och underordnade. "Rusthållare" kom därmed att bli en statustitel. Regementet övade alltifrån 1690 på Ljungbyhed. Från och med 1793 skulle även det södra kavalleriregementet, då under namn av Skånska dragonregementet i Ystad, komma att ha sina sommarläger på Ljungbyhed. År 1807 ändrades så namnet på vår egen avdelning till Skånska husarregementet. Med förlusten av Finland 1809 skulle emellertid en ny pålaga komma att drabba den skånska allmogen. Genom s.k. rotering rekryterades nu soldater till "fotfolket" vid två nya infanteriregementen. Norra skånska infanteriregementet fick legendariske Georg von Döbeln som första chef. Styrkan var på 1244 man. Till "norrningarna" fördes även häraderna Onsjö, Rönnebergs och Luggude i Malmöhus län, vilka bidrog med var sitt kompani. Liksom husarerna var man bland annat med mot Napoleon vid Leipzig 1813. Även detta regemente, I 24, var sedan 1831 förlagt till Ljungbyhed. Liksom i övrigt rörde det sig om tätläger fram till 1880-talet, då man började anlägga baracker, stallar, kök, matsalar och mässar. Samtidigt med utökandet av den allmänna värnplikten 1901 skulle emellertid det gamla indelningsverket ha tjänat ut. Kavalleriet flyttade till kaserner i Helsingborg och Landskrona. Gamla I 24 skulle däremot fortsätta att ha sommarövningar på Ljungbyhed fram till 1923. Därefter tog Flygkrigsskolan över området med F 5. Sedan 1995 tillhör dock även denna sena epok endast ett storslaget förflutet.

Husarer och rotesoldater

Spår i form av torplämningar, personuppgifter och traditioner från det gamla indelningsverket är intressanta inslag i vår lokalhistoria. Här följer nu ett litet axplock från Röstångabygden. Upe i Ugglaröd finns enligt katekismilängden 1697 ett "Simontorp", namngivet efter "Ryttaren Simon Rödingh". I husförhörslängd 1751 bebos ett "Ryttar Torp" där av "Rotem. Friberg". Enligt samma källa 1767 ligger ett "Ryttarehus" på nr 1 i Härsnäs och bebos då av "ryttar Sven Stångberg". Under "Ryttare hus" på Kolema nr 5 finner man

vid samma tid en "Rytt: Måns Holm", under nr 6 "Ryttaren Måns Frisk" och även under nr 7 nämns ett sådant hus. Enligt en bouppteckning 1831 sitter en "husar Nils Dunder" nu i Kolema. I Lantmäterihandling 1821 nämns "Nackarps husartorp". I ett liknande dokument från 1831 möter "Husartorpet" i Röstånga by. Här ligger "Ryttarehuset" på nr 1. År 1767 bebos det av "Ryttaren Otto Kihlgren". På en motsvarighet under nr 2 sitter en "Walgeringsk. Jöns Jönsson", dvs. en vargeringskarl, reservsoldat. I Tibbaröd, slutligen, förtecknar Lantmäteriet 1858 "Ekerotshuset", vanligen benämnt "Pålsalöcka", synbarligen efter soldaten Pål Eke-roth.

Ryttaretorpet på Röstånga nr.1

Ryttartorpet på Röstånga nr.1 på 1950-talet.

Enligt Stigs inventering:

1753: Jöns Blom 31 år, modern Anna 68 och Gunnela Stråle 54.

1754: Nils Hallberg 26 år

1767-68: Otto Kilgren 47 år, h Karna 42 och barn

1768-72: Johan Hällenberg 60 år, h Kerstina 58 och d Ingar 22 år. Johan dog ca 1770.

1775-76: Nils Herrman 30 år.

1776-91: Sven Stånggren (1739-1790), h Elsa (1741-1806) och barn.

1792-1806: Dragonen Nils Ryberg f 1765, h Apolonia f 1766 och barn. Nils åkte till Pomern 1806.

1806-08: Husar och trumpetaren Per Ljungberg f 1784.

1810 Otto Welter f 1765, h Hanna f 1780.

1811-18: Trumpetare, löjtnant och gratialisten Petter Lorentz Grunditz (1744-1821), d Eva

Ryttartorpet år 1913. I detaljplan bestämdes att vägen Ask-Röstånga skulle få en annan sträckning så huset köptes in av kommunen och den störande husvinkeln ut mot vägen avlägsnades.

Helena f 1778 och hennes barn.

Från 1819 är det inte benämnt Ryttarhuset längre och svårt att veta vilket hus som är vilket.

I Lantmäterihandlingar från Ask finner man "Ryttaretorpet" 1793 och "Husartorpet" 1827. "Stadighuset" på Ask 2:1 skall enligt uppteckning ha namngivits efter en Olof Stadig. Nya "Rökahus" byggs på 1850-talet av soldaten Pramberg. För Billinge sockens del skall nu endast nämnas att det jämväl här finns belägg för ett antal husarer (ryttare), rotesoldater (fotfolk) och deras respektive torp.

Till organisationen hörde även s.k. militieboställen, inrättade för befälspersoner. Det är dock tveksamt om ett "Röslund" på Röstånga 10:6 skall räknas hit. År 1815 bebos det av "Afsk. Qua. A. Walloncour", sålunda en vid tillfället avskedad kvartermästare. Vid husförhör 1815 benämns huvudgården i Duvskog "Christinelund". Här sitter 1819 "Quarttermästaren Pett. G. Rosenstråle" och dennes hustru Christina. I lantmäteriakt 1846 kallas Långaröd nr 1 för "Mönsterskrifvarebostället", lydande under Kungl. Skånska husarregementet. Dess funktion framgår av själva namnet. Trumpetareboställen fanns i såväl Billinge by som i Norra Hultseröd. När befäl ändå är på tal kan nämnas att Vindfälle i Ask på sin tid ägdes av överstelöjtnanten och kommunalmannen Frans Justus Berger (1851-1917). När i tidigt 1900-tal en första cyklist, iförd svart kappa, for genom Ask, sades det vara självaste Hin, på väg att hämta Berger till begravningen! Samma militära grad som Berger uppnådde dennes sväger på grangården Berga, Wilhelm Grönvall.

En mera konkret uppfattning om rusthållarna i våra bygder och deras förpliktelser gentemot Skånska husarregementet kan man slutligen få genom en bevarad bok för Rusthållet No 50, tillhörande avdelningen "Kolleberga skvadron". Noteringarna i denna akt tar sin början 1884.

Förman för rusthållet ifråga är vid denna tid Carsten Nilsson i Bögerup, Billinge socken. Övriga är Måns Sonesson, Stockamöllan, Nils Persson, Bögerup, Lars Persson i Uggleskrik, Munkarps socken, samt Sven Persson och Assar Bengtsson i Blinkarp, Röstånga socken. Rusthållets utgifter för 1884 är i huvudsak följande: Den 28 februari köps en ny dolma (uniformsjacka) till husaren för 49 kr. Den 4 mars gäller det reparation av stallen för 1 kr, den 17 mars av "Revolfren" för 65 öre. Den 28 mars betalas foderlön för nummerhästen med 75 kr och samma dag får husaren Ström halva sin lön på samma belopp. I maj är det skjuts för husaren till och från skjutning, 2 kr, i juni gäller det havre till marschfoder för 1 kr 14 öre. Skoning av nummerhästen kostar 3 kr.

I augusti får tvätterskan 50 öre för tvätt av "Skinbyxorna" och i oktober får slutligen Ström andra hälften av sin årslön med 75 kr. Summa utgifter för rusthållet totalt under 1884 slutar på 316 kr och 57 öre.

Källor: Stig Isaksson, Skånes ortnamn, ser A Bebyggelsenamn, del 14 Onsjö Härad, Lund 1980; G. Johannesson, Skånes historia, Stockholm 1971; Bok 1884-1886 för Rusthållet No 50, Bögerup, Gamlegårds arkiv; Riseberga Hembygdsförening och Bertil Eliasson, Ljungbyhed genom sekler, Kristianstad 1983; Ask förr och nu, Minnesskrift, Malmö 1952; Aldre handlingar i Lantmäteriarkivet, Malmö. För den intresserade torde åtskilligt mera vara att hämta i s.k. mönsterrullor, som numera går att beställa på internet.

Georg Welin
